

Salmer og prædiken til 3. søndag i advent 15.12.2024

v. Gitte Buch-Hansen

Søndagens salmer

Indgangssalme: DDS 78. Blomstre som en rosengård

Salme mellem læsninger: DDS 86. Hvorledes skal jeg møde

Salme før prædikenen: DDS 652. Vor Herre! til dig må jeg ty

Motet: Højskolesangbogen: 233. *Hold håbet op*

Salme efter prædikenen. *100 Salmer*: 819. Så hør dem da endnu en gang

Nadversalme. *100 Salmer*: 846. To tusind år blev skjult i mørket

Udgangssalme. *100 Salmer*: 820. Gå på lige flisegange

Dagens prædiken

Johannes' tvivl – og vores

I den forgangne uge i forbindelse med mit kursus om Matthæusevangeliet så jeg sammen med mine studerende den italienske filminstruktør Pier Paolo Pasolinis ikoniske, sort-hvide filmatisering af evangeliet fra 1964. Jeg var selvfølgelig ekstra opmærksom på, hvordan filmens *mis-en-scene* af dagens prædiketekst ville tage sig ud. Skildringen er helt i overensstemmelse med den viden, som vi i dag har om antikkens fængsler: et underjordisk kammer, der på symbolsk vis markerede, at den fængslede var taget ud af de levendes sfære. For højt placeret til at man kunne se ud, har det været en åbning – typisk ud mod en offentlig gade eller plads – gennem hvilken de pårørende kunne forsyne den fængslede med mad og klæder. I sandhed var dette et sted for, som det hedder i Matthæusevangeliet: gråd og tænders klapren.

I dette fugtige og kolde hul sidder Johannes og er – i metaforisk forstand – blevet ramt af Grundtvigs ”sorte stær”. Sorte stær er en aldersvækkelse af nethinden, hvor grupper af synssansens celler degenererer, med det resultat at der opstår sorte pletter i synsfeltet, m.a.o. sortsyn. Johannes kan ikke længere få øje på det lys, han blev ramt af, da Jesus tidligere på året var kommet til ham ved hans døbersted ved Jordanfloden. Dengang havde han været

overbevist om, at – lige HER, lige NU – stod han over for den Messias, han og folket så længe havde ventet på. Ja, at det var nu, NU, at de gammeltestamentlige profetier om fred og fordragelighed i Libanon, på Kamelbjerget og på Saron-sletten ville ske fyldest. Men nu sivede tvivlen ud af de fugtige vægge og ind i hans tanker.

I den forgangne uge da hans disciple til fods havde vovet sig den lange vej fra Jerusalem gennem ørkenen til bjergmassivet på den anden side af Det Døde Hav for at bringe ham lidt mad og opmuntring i fangehullet i Herodes Antipas' borg Machaerus, havde han sendt dem tilbage med et spørgsmål til Jesus: Om han vitterlig var den Davidssøn, som Skrifterne talte om – eller om de skulle vente en anden. Og Jesus havde sendt dem tilbage med en kryptisk, krypteret meddelelse med citater fra profeten Esajas: *»Blinde ser, og lamme går, spedalske bliver rene, og døve hører, og døde står op, og evangeliet forkyndes for fattige. Og salig er den, der ikke forarges på mig.«* Et kort øjeblik var lyset, han havde set, da han døbte Jesus kommet tilbage, men så slog den sorte stær sig atter ned i hans øje: Når alt kom til alt, ville de magthavere, som han selv havde kritiseret – herodianerne og præsteskabet i Jerusalem – være for stærke til, at denne messias (hvis det altså var ham) ville få et ben til jorden.

Men mens han sad der i sine mørke tanker, nåede det lifligste fløjtespil, tilsyneladende fra spisesalen på borgen, ned i hans hul og løftede hans stemning. Han lagde sit hoved på den flade sten, han brugte som bord og tallerken og lyttede ...

Han kom – ham, om hvem Esajas spåede: Davidssønnen, Messias, Kristus. Det er i hvert fald det, som vi bekender i vores kristne tro. Eller gjorde han? Det er i disse tider svært ikke at blive ramt af den sorte stær, når vi ser mikrochips eksploderer i tøjet på fædre og blinde Libanons børn med øjne i lommehøjde. Eller når vi i medierne ser supersoniske langdistancemissiler svæve hen over himmelvævet i Ukraine for at slå ned i boligkvarterer og efterlade pulveriserede bygninger, døve ører og lamme ben. Eller når manglen på vand i Gazastriben syd for Sarons slette skaber infektioner, der ligner spedalskhed. Eller når livsgrundlaget pga. for meget eller for lidt regn efterlader familier med en fattigdom, der ikke tillader dem at brødføde deres børn – hvis de da fortsat er i live. Hvordan skal vi holde håbet oppe, hvis kristendommen alligevel intet formår at ændre i vores udsatte verden? Er vores tro forgæves?

Lenke Rothman i Malmø: En vitaminindsprøjtning af håb

Mit bedste råd lige nu er ganske konkret: Tag til Malmø og besøg udstillingen ”Liv som tyg” – *Liv som tøj – stoffet, tråden, sømmen* i Kunsthallen. Det kan gøres på rejsekortet – og så har Folkhemmet stadig gratis adgang til kunsthallerne.

Udstillingen viser et udvalg af den svensk-ungarske kunstner Lenke Rothmans livsværk. Lenke Rothman, der døde som 79-årig i 2008, kom i 1945 som tuberkulose-ramt teenager til Sverige med Røde Kors’ busser fra KZ-lejren Bergen-Belsen. I 1943 var hun sammen med moderen og sine fem søskende ankommet fra Budapest til Auschwitz. Faderen, som havde forsørget familien som paraplymager, døde under transporten til lejrene. Straks efter ankomsten til Auschwitz var Lenke blevet skilt fra sin mor og sine søskende, fordi hun som den ældste i børneflokket, blev vurderet til at være stærk nok til at kunne deltage i lejrens tvangsarbejde. Fra sin kø med nøgne, men arbejdsduelige jøder, havde Lenke forsøgt at holde øje med sin lige så nøgne familie i den anden kø. Men pludselig var de væk – og hun så dem aldrig siden. Efter de transeuropæiske togtransporter blev kvinder med små børn typisk ført direkte til gaskamrene. Det er dette øjeblik, hvor hun med den silende regn over sin nøgne hud, ser den tomme plads, hvor hendes familie tidligere havde stået, som fylder hendes kunst. På et maleri, som i dag i en vævet udgave hænger i det jødiske krematorium i Stockholm, har hun forsøgt at fæstnet oplevelsen. **Regn** hedder billedet. Regnvandet siver ned over de bogstaver, der staver den jødiske trosbekendelse, *Shemaen* fra Femte Mosebog: ”Hør, Israel! Herren vor Gud, Herren er én. Derfor skal du elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele din styrke”. Øverste i billedet findes et sort felt: det sorte syn, som ramte hendes nethinde: fraværet af de levende kroppe, som lejrens krematorium kaster en blivende sort skygge over. Ifølge den jødiske lære er summen af dem, vi savner, det tal, der repræsenterer menneskehedens forhold til det guddommelige.

Vedvarende gør hun *regn*-skabet op. På et frønnet bræt ser vi otte streger over en vandret linje, mens to – senere viser det sig, at en bror også overlevede – står under denne på facitlinjen. Som Rothman fortæller i udstillingens katalog, så er tallet otte hugget ind i hende som et symbol på hendes tab: Ikke bare mistede hun sin familie – hun mistede også en del af sig selv. Mange af de billeder, som lige nu er udstillet i Kunsthallen, har et tyndt, fint, hvidt lærred spændt ud over sig: Det er det jødiske ligklæde. Værkerne bliver dermed en del af det begravelsesritual, som jøderne i lejrene blev nægtet. At gå gennem Kunsthallen er derfor som at besøge et kapel.

Op ad Kunsthallens inderste væg genfinder vi *Familien*, som installationen hedder: Den længste stok har øverst en jødisk *teffilin* bundet på, altså den lille firkantede læderboks, som vi i dag mest kender fra mandlige ortodokse jøder, der stadig binder den på panden. Boksen indeholder en lille skriftrulle med *Shemaen*: ”Disse ord, som jeg i dag befaler dig, skal ligge dig på sinde [...] Du skal binde dem om din hånd som et tegn, de skal sidde på din pande som et mærke med jødiske bønner.” Det er far-stokken. Den næste har et langt ovalt hul under to knaster: måske den kønsåbning under de to brystvorter, som har givet liv til de næste seks pæle. Måske den mund, der må skribe smerten ud over det syn, som har skåret sig ind gennem øjnene. Det er mor-stokken. Den næste stok er uden emblemer. Helt tom. Det er Lenke.

Holocaust ramte jødisk og kristen teologi hårdt. Man spurgte: Hvor Gud var i lejrene? Hvorfor lod han dette ske? Men Lenke Rothman vinkler spørgsmålet anderledes. På et billede fra 1962, tempera på rå canvas, med titlen *Kristus i gaskammeret*, skabes med få streger en kristusfigur. På armen, der hvor KZ-fangerne havde deres identitetsnummer tatoveret, ser vi noget, som ligner en moderne stregkode, men som – igen – markerer tallet otte. Ved siden af Kristus ser vi fodspor efter seks mennesker, der er forsvundet: moderen og de fem søskende. På hovedet bærer Kristus både tornekrone og den jødiske tiffilin. Blodet fra sårene, som tornene har lavet, farver boksen rød. Det løber ned over hans ansigt og fylder det ene øje med blod – eller måske er øjet revet ud. Med det andet øje stirrer han insisterende ud på os. *Ecce homo* – Se mennesket. I de øjne kommer mennesket i al dets kompleksitet til syne: som offer og som bøddel.

I et interview, som er gengivet i udstillingens katalog, afviser Lenke Rothman, at hendes kunst skulle have været at forstå som en form for traumeterapi. Det sår, som øjeblikket, hvor hun vender sig om mod familien og kun ser den tomme plads, har efterladt i hende, kan ikke heles. Det er et sort hul, hun ikke kan komme op fra. I stedet taler hun om sin kunstneriske repræsentation af erindringen som en forudsætning for at kunne bevare sin menneskelighed og leve *med* – eller rettere: *på trods af* – det skete. På denne måde bliver kunsten en form for besværgelse, hvor værket som en amulet, en talisman eller et relikvie skal holde det onde borte fra hende: den hævn, det had og den bitterhed, der let leder til en retfærdiggørelse af volden.

Stof og tråd havde fyldt det barndomshjem, hvor symaskinen og den jødiske mystik var omdrejningspunktet. I sin kunst forsøger Lenke Rothman at rimpe sporene sammen af dem og det, hun har mistet. For at kunne holde fast i det flygtige stof, som erindringen er gjort af, må den holdes sammen med knapper, tryklåse, sikkerhedsnåle, hægter, bånd og bændler. På udstilling er der et smykkeskrin fyldt med hundredvis af fingerbøl, som har skullet beskytte fingrene mod det smertefulde, sisyfosagtige reparationsarbejde. Men trods de ihærdige forsøg på at holde det tabte fast krakelerer erindringen alligevel igen og igen: Den sprækker, den slår revner, den brænder og den bliver til aske. Vedvarende opstår der sort-randede huller i tøjet, sådan som man kan se i det værk fra 1977, som bærer titlen: *Den nyfødtes skjorte*. Nøgternt taler billedets obligatoriske materialeangivelse om ”brændt tøj”.

Erindringsarbejdet forekommer at være en måde, hvorpå Rothman har kunnet holde sine kære i live – og gennem dem holde sig selv i live. Der, hvor sproget er kommet til kort, har hun ladet billederne tale. Men måske det omvendte også har været tilfældet: I et forsøg på at skabe en forandring, har hun måttet holde sig selv i live for at bevidne de monstrøsiteter, der tog livet af hendes slægtninge. Som to sider af samme traumatiske sag smelter sår og håb sammen i en bøn. Hun er tilskæreren, der med tråd, nål og saks reparerer den sorte stær.

Lenke Rothmans teologi: Vidnesbyrdets vej

Teologien, der kommer til udtryk i Lenke Rothmans kunst er præget af den tradition inden for den jødiske mysticisme, hasidismen, som hun fik med fra hjemmet gennem sin far. Centralt i denne lære står forståelsen af verden som Guds ikklædning. Som sjælen i legemet er Gud derfor til stede i alle ting. Men når Gud gennemtrænger al virkelighed, betyder det, at alle de hverdagslige erfaringer bliver portaler til en mystisk gudserkendelse, ligesom udførelsen af de daglige opgaver, hvis udført i denne bevidsthed, bliver en form for rituel praksis. Vigtig i hasidismen er også begrebet *tikkun olam*, som på hebraisk betyder at reparere verden. I moderne reformjødedom, som har rødder til hasidismen, henviser begrebet til ønsket om at skabe en social retfærdig verden.

I Rothmans fortolkning af hasidismen bliver teologien yderst konkret: Verden er at forstå som Guds tøj. I kataloget begrunder hun denne forståelse med henvisning til de følelser og tanker, som ramte hende, da hun efter ankomsten til Auschwitz blev tvunget til at klæde sig af. Da blev hun klar over, i hvilket omfang tøj udgør en anden hud, en anden identitet. Således

kunne hun, da erindringen om ansigterne til hendes nærmeste begyndte at tone ud for at blive opslugt af de sorte felter, stadig genkalde sig deres nærvær gennem følelsen af teksturerne af det stof, som deres klæder havde været gjort af – ligesom synet af mønstrene på det tøj, der var blevet taget fra dem, kunne kalde dem tilbage. Rothman må derfor ændre ordlyden af 1 Mosebog. For hende hedder det ikke: ”Til jord, skal du blive”, men ”til stof – erindringens stof – skal du blive”.

Det er således hasidismen teologi, som kommer til udtryk i billedet med den – måske: ironiske – titel: *Made in Germany*. På billedet ser vi en figur: måske en knogle, måske et menneske, som bliver holdt fast på papiret med en sikkerhedsnål og en lille lap, et lændeklæde måske, fæstnet med fire sting. På knoglen eller det ene ben er graveret et vers fra skabelsesberetningen i Første Mosebog 2,1: ”Således blev himlen og jorden og hele himlens hær fuldendt”. Ved siden af figuren er en tryklås, formodentlig af det tyske mærke PRYM, hvis produkter fyldte min elskede farmors sykasse, barndommens relikvieskrin, som i dag er i min varetægt.

PRYM var en af verdens første industrivirksomheder med rødder tilbage i det 17. århundredes håndværksvirksomheder. I starten af det 20. århundrede revolutionerede de markedet for fæstningsmekanismer gennem at erstatte de støbte bronzeknapper med industrielt fremstillede dippedutter af valset stål: bl.a. sikkerhedsnåle og altså også de tryklåse, som blev markedsført under betegnelsen "Prym's Zukunft". Gennem de ”tumultariske” år under Anden Verdenskrig bidrog virksomheden, sådan som man kan læse på PRYMs egen hjemmeside, med de ”turbineskovle og andet udstyr”, der kunne understøtte ”krigsindsatsen” ud over ”valsede materialer”: altså sikkerhedsnåle og de *fremtidssikrede* tryklåse. Billedet i sin *gesamtausgabe* refererer således både til skabelsen, til menneskets ødelæggelse af Guds værk – og til forsøgene, Lenkes og vores, på med de forhåndenværende materialer atter at rimpe skaberværket sammen.

Det er velkendt, at Johannes Døberen kun kom op af sit fangehul, fordi datteren til kong Herodes' hustru havde bedt om hans hoved på et fad. En lignende skæbne har mødt mange af fangerne i det berygtede Sednaya-fængsel uden for Damaskus. Da regimet for nylig faldt, rettede blikket sig straks mod portene til Assad-regimets slagtehus: Tusindvis af fanger, som i årevis har været udsat for og vidner til den mest bestialske form for tortur, har forladt de celler, hvor væggene har drevet af andet end fugt. Igen stilles spørgsmålet, hvordan et

traumatiseret samfund, der er mærket af denne form for brutal undertrykkelse, skal komme videre. Vel er Assad væk, men det er bødlerne, fængselsbetjentene og alle de øvrige hænder, som skulle til for at opretholde regimet, ikke. Det skal syrerne nu til at finde ud af. Måske er der hjælp at hente hos kunstnere som Lenke Rothman, hvis hele retrospektive værk peger på, at hævn med *ius talionis* gengældelsestanke i sidste instans er et umuligt forsøg på at gøre det gjorte ugjort. Alternativet er at vælge den vidnesbyrds vej, som holder fast i håbet om, at der kan blive endnu en begyndelse.